

Dwalen in het sprookjesbos

OP ZOEK NAAR EEN TWEDE PRIMITIVITEIT MET ROODKAPJE

Michiel DE RONDE

INLEIDING Voor ons, moderne mensen, levend in een wereld die gevormd is door wetenschappelijk denken en technisch handelen, is het vanzelfsprekend om onderscheid te maken tussen subject en object, tussen de persoon die waarneemt en het voorwerp dat waargenomen wordt, tussen het individu dat denkt en de gedachte die hij voor zichzelf onder woorden brengt. Wij hebben geleerd om de wereld te objectiveren, over de wereld na te denken en in die wereld te interveniëren als we bepaalde effecten willen bereiken.

De natuurwetenschappen zijn ons daarin voorgegaan. Zij hebben de wetenschappelijke methode van objectiveren - door onszelf als waarnemend subject zoveel mogelijk tussen haakjes te zetten - met groot succes doorgevoerd, met als gevolg een vergaande

technologische beheersing van het leven.

De sociale wetenschappen gaan dezelfde weg: men streeft naar een wetenschap van menselijk gedrag, op zoek naar voorspelbare samenhangen en beïnvloedbare wetmatigheden.

Deze objectiverende attitude is ons zodanig onder de huid gaan zitten, dat wij zelfs in onze omgang met onszelf geleerd hebben om van een afstandje (objectiverend) naar onszelf te kijken. Reflectie noemen we dat. Het is een breed aanvaarde gedachte - niet in de laatste plaats bevorderd door het gilde van supervisors en coaches - dat een dergelij-

Dr. M.A. de Ronde is lector bij de Master Begeleidingskunde van Hogeschool Rotterdam en hoofdredacteur van dit tijdschrift. E-mail: ronma@hr.nl.

ke beschouwende verhouding tot onszelf nodig is om het ideaal van zelfsturing (bijvoorbeeld in opleiding en beroep) te realiseren. In mythologische taal hebben we in het westerse denken gegeten van de boom der kennis, waardoor de werkelijkheid gebroken is, in degene die kent en datgene wat gekend wordt. Het objectiverende denken heeft mens en natuur gescheiden. In het reflecterende denken heeft de mens zich van zichzelf vervreemd.

De culturele antropologie van de niet-westerse volken leert ons dat deze verhouding tot de natuur en tot onszelf lang niet altijd vanzelfsprekend is geweest. Vroege antropologen spraken in hun beschrijving van zogenaamde natuurvölkeren van een 'participation mystique' (Levy-Bruhl, 1922/2015). Daarmee wordt een werkelijkheidsbeleving aangeduid, die gekenmerkt wordt door een onmiddellijk deel hebben aan de natuur, waarbij feitelijke verschijnselen en de symbolische en magische beleving ervan samen vallen. Zo zijn het bewerken van de akker en het uitvoeren van vruchtbaarheidsrituelen één en hetzelfde. Het dragen van een masker staat gelijk aan het oproepen van de bijbehorende geest (en het verjagen van andere geesten). De naam van een mens valt samen met de persoon die die naam draagt. Het bij naam noemen van een dier tijdens de jacht wordt vermeden, want - ook al is het beest in nog geen velden of wegen te zien - het zou zijn rust kunnen verstoren, zijn argwaan kunnen wekken en dus de jacht kunnen schaden.

De dingen behoeven binnen de 'participation mystique' geen causale verklaring in termen van oorzaak en gevolg, want ze hebben een gevoelde betekenis, een mystieke samenhang. Mens en natuur zijn tezamen deel van een hen overstijgende kracht en heilige

orde, waar zij beide aan onderworpen en in opgenomen zijn. De aarde is onze moeder, we komen er uit voort en we maken er deel van uit.

SYMBOLISCHE VERTELLINGEN In de wereld van de sprookjes en mythische verhalen horen we een echo van het levensgevoel van de ongedeelde wereld, waarin zintuigelijke waarneming en gevoelde ervaring nog één waren en waarin de feitelijke verschijning van de dingen nog niet gescheiden was van haar symbolische betekenis (Welman, 2001). In sprookjes en mythen kunnen de dieren spreken doordat ze gevoelsmatig zeggingskracht hebben en kunnen wezens van gedaante veranderen doordat de waarneming ervan in ons gemoed verspringen kan. Als werkelijkheid en waarneming één zijn, verschuift onze beleving als de wereld om ons heen verandert. En, andersom, beweegt de werkelijkheid waarin we opgenomen zijn mee met de wisselvalligheden van ons gemoed.

Erich Fromm (1951) beschouwt dromen, sprookjes en mythen als een universele taal van de mensheid, waarin volgens de wetten van intensiteit en associatie - en los van de wetten van logica en causaliteit - betekenis gecommuniceerd wordt, via het vertellen van zintuigelijke ervaringen en het oproepen van lichamelijke associaties. Als wij de symbolische taal van sprookjes en mythen weer gaan verstaan, dan brengt ons dat volgens hem 'in aanraking met de meest betekenisvolle bronnen van wijsheid' en biedt dat 'toegang tot de diepere lagen van onze persoonlijkheid' (p. 17).

In aansluiting bij de gedachte van de 'participation mystique' verschaft het vertellen van en luisteren naar sprookjes ons toegang tot de ervaring van het één zijn met onszelf

en de werkelijkheid waarin we leven. Door ons te laten meevoeren met de associatieve kracht van de symboliek - waarin beelden kunnen verspringen, betekenissen kunnen vervloeien en de personages van het verhaal en de persoon van de toehoorder elkaar wederzijds doordringen - is het mogelijk de wereld en onszelf meer van binnenuit te verstaan.

Door de observerende, reflecterende, beschouwende houding van het autonome, denkende subject los te laten, en ons over te geven aan de beleving van het moment, en gevoelsmatig deel te worden van de wereld waarin we leven, met al zijn zintuigelijke indrukken en de daaraan verbonden associaties en betekenissen, lijkt er een diepere verbinding te ontstaan met 'het' leven en ons eigen leven. Via de weg van het begrijpende denken en de bespiegelende reflectie komen we misschien wel tot logische verklaringen, maar dat is nog iets anders dan het gevoelsmatige verstaan en het betekenisvolle inzicht. Die laatste kunnen we niet bedenken, maar slechts ontvangen; niet actief beredeneren, maar slechts receptief ondergaan (De Ronde, 2015).

TWEDE PRIMITIVITEIT Voor ons, moderne mensen, is het onmogelijk nog te leven zoals de natuurvolken dat deden. Onomkeerbaar heeft het denken in oorzaak en gevolg, in reflectie en conclusie, in uiteenzetting en gevolgtrekking bezit van ons genomen. We kunnen ons daar niet meer aan onttrekken. Dit artikel zelf is een voorbeeld van een beschouwende verhandeling over het vraagstuk van de participatie en verbinding. Dat alles betekent echter niet noodzakelijk dat we geheel afgesloten zijn van het levensgevoel van de 'participation mystique'. Erik Erikson (1977) spreekt in het kader van

zijn beschouwing over kunstenaarschap van 'regressie in dienst van het ego': onder toezicht oog van het realiteitsprincipe wordt datzelfde realiteitsprincipe een moment losgelaten. Han Fortmann (1974) introduceert het begrip 'tweede primitiviteit', om te benoemen dat ook de moderne mens heel wel in staat is om zich open te stellen voor de betekenis die de wereld voor hem heeft in het hier en nu - als geleefde ervaring, voorafgaand aan de reflectie. 'De kritische distantie moet telkens afgelost worden door een herstelde nabijheid,' zo schrijft hij. 'De kritiek corrigeert de participatie en de participatie corrigeert de kritiek' (p. 557).

In zijn grote boek over de 'phenomenology of practice' houdt Max van Manen (2014) een pleidooi voor het bestuderen van de geleefde ervaring. Dat is een paradoxaal streven, omdat we de geleefde ervaring wel kunnen (be)leven, maar in onze bestudering nooit helemaal kunnen pakken. Zodra we erover beginnen te praten, is die immers vervlogen en veranderd van een geleefd verhaal in een verteld verhaal. Van Manen legt, net als Fortmann, een betekenisvolle relatie met de moderne natuurwetenschappen, waarin het inzicht inmiddels aanvaard is dat de werkelijkheid zich in twee (of meer) gedaanten voordoet, die elkaar wederzijds uitsluiten; als deeltje en als golf, als materie en als energie. Beide hebben realiteitswaarde, maar beide zijn niet te harmoniseren in een gezamenlijk kader. Op soortgelijke wijze zijn de geleefde ervaring en de begrepen ervaring in het moment zelf onverenigbaar, en toch beide reëel.

SPROOKJESWANDELING ALS WERKVORM

In de begeleidingskundige praktijk gaat het om de wisselwerking tussen beide verschijningsvormen van de werkelijkheid. Als coa-

ches en supervisors zijn we gericht op het oproepen en aanvaarden van de geleefde ervaring en tevens op het begrijpen daarvan in reflectie en bespiegeling. In dit artikel presenteer ik een werkvorm die erop gericht is de ervaring van de 'participation mystique' te combineren met een reflectief verstaan van de eigen levensweg. Dit door, al wandelend in het bos, te luisteren naar het sprookje van Roodkapje en ondertussen met de wandelpartner, geleid door de vertelling, ervaringen uit het eigen leven uit te wisselen. In het navolgende zal ik het feitelijke verloop van de workshop beschrijven en een samenvatting geven van de reacties van de deelnemers. Ik besluit met een korte reflectie op de psychologische betekenis van sprookjes en het idee van de 'participation mystique' daarbij.

WORKSHOP ROODKAPJE De wandelworkshop gaat van start in een restaurantje in de nabijheid van het bos, waar de deelnemers - twaalf vrouwen - en workshopleider elkaar ontmoeten. Ik vertel hen dat de 'wandeling in het sprookje van Roodkapje' zal bestaan uit de heenweg, vier etappes in het bos en de terugweg. We zullen als groep wandelen en daarbinnen in vaste tweetallen met elkaar het gesprek aangaan; per etappe vertel ik een deel van het sprookje, telkens uitmondend in een gespreksvraag over henzelf.

Ik vervolg mijn toelichting - inmiddels bij de deur van het restaurant - door de deelnemers uit te nodigen een wandelmaatje te kiezen en op weg naar het bos aan elkaar te vertellen hoe ze zelf opgegroeid zijn met sprookjes en verhalen, om zodoende elkaars achtergrond iets beter te leren kennen. 'Het sprookje van Roodkapje gaat over moeders, dochters en grootmoeders', licht ik toe. 'Mogelijk kun je elkaar niet alleen vertellen hoe

je zelf opgegroeid bent met verhalen, maar ook hoe jij verhalen, sprookjes of vertellingen weer doorgeeft aan je eigen kinderen of aan anderen met wie je te maken hebt.' Ik kijk de kring rond; er is een moment van geconcentreerde stilte. Dan zeg ik: 'Kom, we gaan!', en de groep zet zich in beweging. Speelse werkvormen vragen een juiste introductie. De deelnemers moeten geleidelijk in de sfeer van het verhaal worden gebracht (De Ronde, 2015). De duo's krijgen de gelegenheid elkaar te leren kennen en een sfeer van wederkerigheid te ontwikkelen. Door het intergenerationale perspectief te benoemen, introduceer ik ook al het idee van de levensweg, van afkomst en doorgeven. De heenweg is bedoeld om een klimaat van vertrouwdheid te scheppen. We zitten nog niet in het verhaal, maar zijn wel op weg er naartoe.

Eerste etappe: opdracht van moeder

Na een kwartiertje wandelen staan we aan de rand van een bos met oude eikenbomen. Ik verzamel de groep om mij, hef mijn vinger, laat mijn stem dalen en zeg: 'Hier aan de rand van het bos begint ons verhaal ... Ooit, lang geleden, woonde eens een meisje aan de rand van een groot woud met hoge bomen, in een klein huisje. Iedereen hield van haar, omdat ze zo vrolijk en blij was. Haar grootmoeder, die veel dieper in het bos woonde, had een rood mutsje voor haar gemaakt en daarom noemde iedereen haar Roodkapje. Op een dag, het was nog vroeg in de morgen, riep moeder haar: "Roodkapje, kom eens hier! Grootmoeder is ziek geworden. Ga jij naar haar toe, om haar dit mandje met brood en wijn te brengen. Daar ben je nu groot genoeg voor." Roodkapje drukte het mandje stevig onder haar arm en liep naar de deur van het kleine huisje ...

Natuurlijk was ze groot genoeg! 'Niet van het paadje afwijken, hé?', zei moeder nog. 'Want je zou kunnen verdwalen.'

Na dit eerste fragment nodig ik de deelnemers uit elkaar te vertellen hoe zij zelf de wereld zijn ingetrokken, wat zij in hun symbolische mandje hebben meegekregen en welke opdracht en vermaningen hen van huis uit vergezellen op hun levenspad. Methodisch gezien raak ik daarbij een paar zaken opzettelijk aan. Ik leg de nadruk op het grote bos en het kleine meisje. Ik geef een duiding van de rand van het bos, als de overgang van de kindertijd naar de volwassenheid.

Met mijn stem, gebaren en mimiek doe ik twee dingen. Het sprookje vertel ik evocatief. Ik roep de sprookjeswereld en het gevoel van het mystieke op, door mijn stem tot fluistertoon te laten dalen en te spelen met de stilte, daarmee verwachting scheppend bij de deelnemers. Vervolgens verandert mijn stem naar normale spreektoon en nodig ik de deelnemers uit om het onderlinge gesprek te vervolgen, aan de hand van mijn vragen over wat ze van huis uit hebben meegekregen.

Tweede etappe: bloemen in het bos

We wandelen tussen de hoge bomen. Ik hoor flarden van gesprekken, maar doe geen poging ze te volgen; wel voel ik de intensiteit ervan. Na zo'n twintig minuten houden we weer stil. Op een open plek schaart de groep zich om mij heen; de tweetallen worden weer even een collectief. Het sprookje gaat verder: 'Vrolijk en lichtvoetig, huppelend bijna, loopt Roodkapje door het bos. De zon schijnt tussen de takken, de hemel is blauw, de vogels fluiten. Wat is het heerlijk in het bos ... En wat bloeien er mooie bloemen langs het pad. "Kijk eens, wat een prachtige

bloem! Die zal ik voor grootmoeder plukken. Kijk, daar nog één ... en daar nog één!" Zonder dat Roodkapje er erg in heeft, is ze alleen nog maar bezig met het plukken van de mooiste bloemen. "Zie toch, daar verderop, nog meer prachtige bloemen. En wat een grote!" Geboeid door de nieuwe de bloemen die ze telkens weer ontdekt, verzamelt ze haar armen vol.'

Ik ben even stil om de evocatieve modus los te laten en over te gaan naar de gewone spreekstijl: 'Vervolg het gesprek waar je gebleven was, en laat het geleidelijk gaan naar de vraag welke bloemen jij in het leven bent tegengekomen. Welke mooie dingen hebben zich op jouw pad aangediend? Welke daarvan heb je geplukt en aan welke ben je misschien voorbijgegaan?' Ik laat even een stilte vallen, en dan, met een klap in de handen: 'Oké, we gaan verder!'

Derde etappe: de wolf

De tweetallen gaan op in hun gesprek, waarbij ze, steeds verder uit elkaar, bijna slenterend voortlopen tussen de bomen. De losse zinnen die ik opvang, maken mij duidelijk dat er persoonlijke verhalen worden uitgewisseld. Na een minuut of twintig laat ik de groep weer stilhouden. We wachten tot ieder zich om mij heeft verzameld. Ik kijk de kring rond, laat de stilte even 'zijn' en vervolg het verhaal.

'Plotseling kijkt Roodkapje op. Het lijkt wel of het donkerder is geworden in het bos. Er zijn wolken voor de zon geschoven. Met schrik bedenkt Roodkapje dat ze op weg is naar grootmoeder en dat het hoog tijd is om weer verder te gaan. Ze kijkt om zich heen en wordt een beetje bang: "Waar is nu eigenlijk het pad?" Op dat moment komt de wolf van achter een boom tevoorschijn. "Zoek je iets, aardig meisje? Ben je verdwaald mis-

schien?" Roodkapje schrikt, maar dapper zegt ze. "Ja, ik ben op weg naar grootmoeder, maar nu ben ik verdwaald in het bos. Ze woont verderop in een huisje en ze is ziek. Als ik bij grootmoeder kom, dan zegt ze altijd: trek maar aan het touwtje, dan gaat het deurtje vanzelf open!" "Zo, zo ...", reageert de wolf. "Ja, ja ... Ik kan je wel helpen, meisje, want je bent inderdaad een eind van het pad gedwaald."

Hier breek ik de vertelling van het sprookje weer af en kijk de deelnemers aan: 'Soms kun je het gevoel hebben dat je dwaalt in het leven, dat je niet weet of je de juiste weg gaat', zo licht ik toe. 'Soms kun je ook contacten aangaan, waarvan je niet weet of dat wel handig is. Vervolg het gesprek met elkaar waar je gebleven was en vertel hoe je gezocht hebt op je levensweg. En misschien ook hoe je gedwaald hebt, in de dingen die je ondernam.'

Vierde etappe: bij grootmoeder

De derde etappe laat ik korter duren dan de voorgaande, omdat de vierde direct in het verlengde ligt. Na ongeveer tien minuten verzamel ik de groep weer om mij heen: 'Jullie kennen het verhaal,' begin ik. 'De wolf wees Roodkapje een omweg naar het huisje van haar grootmoeder. Welgemoed en een beetje opgelucht ging zij weer op pad. Maar de wolf zelf nam de kortste weg, dwars door het bos, en niet veel later stond hij voor het lage deurtje en klopte aan. De stem van grootmoeder klonk: "Trek maar aan het touwtje, dan gaat het deurtje vanzelf open." De wolf aarzelde niet, sprong naar binnen en verslond het oude vrouwtje. Hij trok haar slaapmuts over zijn hoofd en kroop onder de dekens.'

Niet veel later klopt Roodkapje op de deur. "Trek maar aan het touwtje en het deurtje

gaat vanzelf open!", kraakt de stem van de wolf. Roodkapje, een beetje hijgend van het gehaaste lopen, is ontsteld als zij grootmoeder in bed ziet liggen: "Grootmoeder, wat hebt u grote ogen!" "Dan kan ik je beter zien, mijn meisje", krast de wolf. "Maar wat hebt u grote oren!" "Dan kan ik je beter horen, mijn kind." "Maar wat hebt u een grote mond!" "Daar kan ik je beter mee opeten ..." En met een sprong is de wolf uit bed en verzweelt Roodkapje met huid en haar.'

Ik schakel weer over van vertelling naar beschouwing: 'Er kunnen zich situaties voordoen in het leven die je overweldigen, waar je als het ware door opgevreten wordt, waar je door overspoeld wordt. Jullie,' vervolg ik na een korte stilte, de kring rondkijkend, 'zijn met elkaar in gesprek over de wederwaardigheden op de levensweg. Vervolg dat gesprek en kijk of die dingen daar ook een plaats in kunnen krijgen.'

Als begeleider besef ik dat ik gevoelige zaken aanraak met deze vraag. Het is belangrijk dat de deelnemers zich uitgenodigd voelen, maar tegelijk ook voldoende vrijheid ervaren om zelf te doseren (wat vertel ik wel en wat niet?). Daarbij speelt de wederkerigheid van de deelnemers een bepalende rol; de vertrouwelijkheid van de een, roept die van de ander op. Elk duo heeft een eigen 'gespreksintensiteit'.

Vijfde etappe: bevrijding door de jager

Inmiddels wandelen we bijna anderhalf uur. Er zijn intieme en existentiële verhalen gedeeld. Als begeleider kijk ik om mij heen, een plek kiezend waar ik het slot van het sprookje kan vertellen. Het bos blijkt mee te werken: ik kies een mooie oude boom, in de buurt van een oud schuurtje dat daar toevallig staat. De tweetallen, inmiddels ver van elkaar verwijderd, vormen zich weer tot een

kring, en ik verhef mijn stem.

'Het sprookje gaat verder. Jullie kennen de afloop. De wolf was met zijn dikke buik weer in het bed gekropen en lag daar diep te snurken. Zo luid dat de jager die voorbij kwam het hoorde en direct begreep dat het niet pluis was in het huisje van grootmoeder. "Hier moet ik eens even poolshoogte gaan nemen", sprak hij tot zichzelf, terwijl hij naarbinnen ging. Bij het zien van de dikke, slapende wolf aarzde hij geen moment en sneed de buik van het beest open. Wonderbaarlijk genoeg sprongen grootmoeder en Roodkapje levend en wel naar buiten en omhelsden de jager om hun bevrijding. De jager legde een paar grote stenen in de buik van de wolf, voordat hij die weer dichtnaaide. Toen de wolf wakker werd, had hij zo'n dorst, dat hij wel moest gaan drinken. Hij boog zich voorover naar het water uit de put in de tuin bij het huisje. Maar door de stenen was hij zo zwaar geworden, dat hij voorover viel en voorgoed in de put verdween. De jager bracht Roodkapje veilig thuis, waar ze nog regelmatig terugdacht aan haar avonturen.'

Ik doe een stap opzij, om de positieovergang te markeren van de rol van verteller van het sprookje naar degene die de instructie geeft: 'Binnen het sprookje worden Roodkapje en grootmoeder bevrijd en verdwijnt de wolf in de put. Vertel aan elkaar hoe jij de dingen die je met elkaar hebt gewisseld, een plaats hebt gegeven in je leven. Zoals het mandje aan het begin van het sprookje, de bloemen en de wolf symbool kunnen staan voor de dingen die op je pad zijn gekomen, zo kan dat wellicht ook gelden voor de jager en de put. Deel daarvan wat je wilt met je gesprekspartner.'

Ten slotte kondig ik nog aan dat dit de laatste etappe is die in deze duo's gewandeld

wordt. 'Straks zijn we weer aan de rand van het bos en dan vraag ik jullie elkaar te bedanken voor het gesprek, om daarna de rouwte naar het restaurant met een andere deelnemer af te leggen. 'Akkoord?' vraag ik retorisch. 'Dan gaan we weer.'

Terugweg: afronding

We komen geleidelijk weer aan op de plaats waar het sprookje begon; de cirkel van de vertelling is rond. De nabijheid van de ontmoeting van de gesprekspartners in hun kwetsbare verhalen krijgt een afronding en de overgang naar de gewone wereld moet worden gemaakt.

Ter afsluiting draag ik het gedicht 'Mijn moeder is mijn naam vergeten' van Neeltje Maria Min voor. Vervolgens vraag ik de duopartners elkaar te bedanken voor de ontmoeting en de vertrouwelijkheid, en daarna een andere gespreksgenoot op te zoeken om tijdens de terugweg naar het dorp te reflecteren op de waarde en werking van de oefening. Met deze opdracht wandelen we terug naar het restaurant, waar we eerder die middag vertrokken.

ERVARINGEN Enkele weken na de workshop sturen de deelnemers mij hun evaluaties. Daarin is de eerder omschreven eenheidservaring te herkennen. De deelnemers benoemen het loslaten van het objectiverende denken en opgaan in de geleefde ervaring van het moment als volgt.

- 'Ik werd meteen teruggezogen naar mijn jeugd. Ik hoorde de stem van mijn moeder.'
- 'Door het wandelen lijkt het of je dichter bij jezelf komt. Ik werd me bewust van de boodschappen die ik van thuis heb meegekregen.'
- 'Het sprookje sprak tot de verbeelding.

Gedachten de vrije loop laten. Letterlijk in het verhaal lopen: het bos als metafoor voor de weg door het leven en de bloemen als levenservaringen.'

- 'De symboliek van het bos en het sprookje tilt je meteen naar een andere laag van beleven.'
- 'Je volgt het verhaal en je komt, zonder dat je hoeft na te denken, van alles op het spoor wat interessant is. Daarbij was de omgeving, het bos, de buitenlucht en het weer een zeer werkzame context.'
- 'Op de een of andere manier was het makkelijker om zo te praten over de soms zware onderwerpen.'
- 'Het was krachtig om steeds een stukje dieper te gaan. Het verhaal van Roodkapje is bekend. Daardoor voel je de volgende vraag als het ware al aankomen en dat maakt ook dat je de vraag eerder accepteert en minder als een bedreiging ziet.'

De reacties laten zien dat het wandelen in de natuur, het luisteren naar het sprookje en het onderlinge gesprek elkaar wederzijds stimuleren. Iets van de 'participation mystique' waarin het eigen verhaal, de symbolische vertelling en de natuurlijke context van het bos gaan samenvallen en deel worden van een geheel, lijkt wel tot stand te zijn gekomen. De verschillende onderdelen van de methodiek versterken elkaar en vormen een krachtige combinatie, een gestalt, waarin het geheel meer is dan de som van de samenstellende delen.

De waarde van de oefening wordt bevestigd door wat de deelnemers vertellen over de inhoud van de gesprekken. Het ging over persoonlijke, intieme zaken, zoals blijkt uit de volgende beknopte selectie.

- 'Het plukken van de bloemen stonden voor mij symbool voor opstand, van het

rechte pad afwijken: de momenten dat ik vrijheid nam.'

- 'Het sprookje staat voor de wijde wereld ingaan op mijn achttiende. Maar het bos is ook groot en onoverzichtelijk en je kun er gemakkelijk verdwalen. De verleidingen (bloemen) van een te vrij leven. Ik kon daar niet mee omgaan en ben flink verdwaald in relatieland.'
- 'Het ging over momenten in het leven waarin veel verdriet ontstond. Zonder in details te treden, ging het over een periode in mijn leven waarin ik echt de weg kwijt was - eigenlijk mezelf kwijt was. Niet meer wist wie ik was, wat ik wilde en waar ik naartoe zou gaan.'
- 'In het gesprek kwam aan de orde dat ik bepaalde wolven over mijzelf afroep. Misschien geef ik, om in de metafoor te blijven, bepaalde wolven nog wel te veel eten.'
- 'Het slot van het sprookje was voor mij de belangrijkste eyeopener: ik realiseerde me dat ik alles wat gebeurd is, echt als stenen in de put weg heb kunnen gooien. Oud zeer, maar nu wel opgeruimd.'

Ten slotte merken verschillende deelnemers op dat de wederkerigheid en de onderlinge persoonlijke vertrouwdheid een belangrijk aspect was van de oefening.

- 'Ik vond het plezierig dat we in een intiem gezelschap waren, waardoor we de diepte in konden.'
- 'Doordat ik van de anderen ook pijnlijke ervaringen hoorde, leek het of ik mijn eigen pijn beter kon dragen. Dit was erg prettig. Je bent allebei net zo kwetsbaar. Dat maakt(e) het (voor mij) makkelijker.'

SPEELRUIMTE 'De mens is waarlijk mens wanneer hij speelt,' aldus Friedrich Schiller

(1795/2009). Deze uitspraak doet hij in het kader van zijn verkenningen van de spanning tussen enerzijds de redelijkheid en anderzijds de zintuigelijke drift van de mens. Slechts in het spel komen beide harmonieus samen en is de mens in staat om het regelgestuurde (redelijke) en het vrije en spontane (zintuigelijke) in harmonie met elkaar te brengen. Met enige vrijheid kunnen we deze polariteit van Schiller wel leggen naast de tegenstelling die we aan het begin van dit artikel schetsten: die van het objectiverende, reflecterende denken enerzijds en die van de geleefde ervaring in het moment anderzijds. Met de werkvorm van het wandelen in het sprookjesbos lijken we een speelse manier gevonden te hebben om de geleefde ervaring van het moment en het inzicht van de bespiegeling dicht(er) bij elkaar te brengen, door die in een heen-en-weergaande beweging elkaar wederzijds te laten verrijken.

De aangehaalde evaluaties van de deelnemers laten duidelijk de wisselwerking zien tussen het vertelde verhaal van het sprookje en de eigen verhalen van de deelnemers. De figuren en metaforen hebben in het sprookje hun betekenis en roepen daarmee betekenisvolle ervaringen uit het eigen leven op, waarmee die figuren en metaforen vervolgens ook weer gevuld worden. Met behulp van de eigen verhalen vormt zich de diepte van het vertelde verhaal. Andersom helpt het vertelde verhaal om het eigen verhaal weer te herschrijven en van nieuwe betekenissen te voorzien (Bohlmeijer, 2007). Die heen-en-weergaande beweging tussen het aangereikte verhaal en het vertelde verhaal wordt versterkt door het feit dat de gesprekspartners hun verhalen onderling uitwisselen. Het is een wederkerig gesprek. De betekenisgeving wordt ook bepaald door het

over en weer luisteren naar elkaars verhalen. Gedurende het gesprek is er een telkens heen-en-weergaande beweging tussen verleden en heden. Het sprookje roept de kindertijd en de tijd van de volwassenwording op; tegelijk praten we er nu over. Door het evocatieve karakter van de vertelling worden de deelnemers in de beleving weer meegenomen naar destijds, om er in het heden van te vertellen.

Deze wisselwerking wordt nog versterkt door het feit dat we wandelen in het bos, en het verhaal van Roodkapje zich ook in het bos voltrekt. Hoewel het sprookje begint met het stereotype: 'Heel lang geleden en hier heel ver vandaan', is het verhaal in de beleving van het moment van het hier en nu aanwezig.

Bijzonder is het spel van de heen-en-weergaande beweging tussen het licht en het donker in de verhalen, en tussen de moeite en de aanvaarding in de waardering van de eigen levenservaringen. Op de een of andere manier vloeien de betekenissen van de metaforen in elkaar over. Er is het veilige en het vertrouwde als iets wat warm en nabij is, en tegelijk als datgene waar men zich van moet bevrijden. Er zijn de schoonheid en het geluk van de bloemen, die bijna als vanzelf kunnen overgaan in de dreiging en verwarring van de wolf. En omgekeerd: de zwaarte en de zwartheid van de wolf, en alles waar de wolf voor staat, blijken tegelijk die dingen te zijn waardoor men aan het leven leert en groeit, en een eigen vrijheid en zelfstandigheid weet te verwerven (zie Kast, 1987). De speelruimte van de wandeling, de ontmoeting en het verhaal blijken een transitieonele ruimte (Winnicott, 1971), een overgangsgebied waarin een nieuwe zingeving en toe-eigening van het leven kan ontstaan.

TOT BESLUIT Als moderne mensen van (na) de Verlichting is het ons onmogelijk om nog één te zijn met de natuur, zoals onze voorouders dat ooit waren. Diezelfde voorouders hebben ons echter in hun sprookjes en mythen een schat aan symbolische vertellingen nagelaten, die ons aanspreken in de taal van zintuigelijke beelden, aan de natuur ontleende metaforen en van gevoelens gevulde fantasieën.

De werkvorm van het dwalen in het sprookjesbos laat zien dat het ons in de verbinding van het wandelen in de natuur en het opgaan in het verhaal, wel lukt om te komen in een

staat van tweede primitiviteit. Daarin maken de cognitieve controle en de reflectieve beschouwing even plaats voor een gevoelsmatige ontvankelijkheid en een daaraan verbonden symboolgevoeligheid.

In de heen-en-weerbeweging tussen de symbolische vertelling en het eigen verhaal, tussen het opgaan in het sprookje en het verwoorden van eigen ervaringen, tussen het dwalen in het bos en het dwalen in het eigen gemoed, blijkt een speelruimte te ontstaan, waarin nieuwe inzichten oplichten en een diepere vorm van aanvaarding zich aandient. ▲

LITERATUUR

- Bohlmeijer, E. (2007). *De verhalen die wij leven. Narratieve psychologie als methode*. Amsterdam: Boom.
- Fortmann, H. (1974). *Als ziende de onzienlijke. Een cultuurpsychologische studie over de religieuze waarneming en de zogenaamde religieuze projectie*. Hilversum: Gooi en Sticht.
- Fromm, E. (1951/2010). *Dromen, sprookjes, mythen. Het verstaan van een vergeten taal*. Utrecht: Bijleveld.
- Kast, V. (1987). *Sprookjes als therapie*. Rotterdam: Lemniscaat.
- Levy-Bruhl, L. (1922/2015). *How natives think*. New York, NY: Martino Fine Books.
- Manen, M. van (2014). *Phenomenology of practice. Meaning-giving methods in phenomenological research and writing*. Walnut Creek, CA: Left Coast Press.
- Ronde, M.A. de (2015). *Speelruimte voor ervaring en reflectie. Een praktijkgericht onderzoek naar het gebruik van spel in begeleidingssituaties*. Delft: Eburon.
- Schiller, F. (1795/2009). *Brieven over de esthetische opvoeding van de mens*. Amsterdam: Octavo.
- Welman, A.J. (2001). *De menselijke levensloop. Een psychologische benadering met behulp van sprookjesbeelden*. Zeist: Christoffor.
- Winnicott, D. (1971). *Playing and reality*. Londen: Routledge.